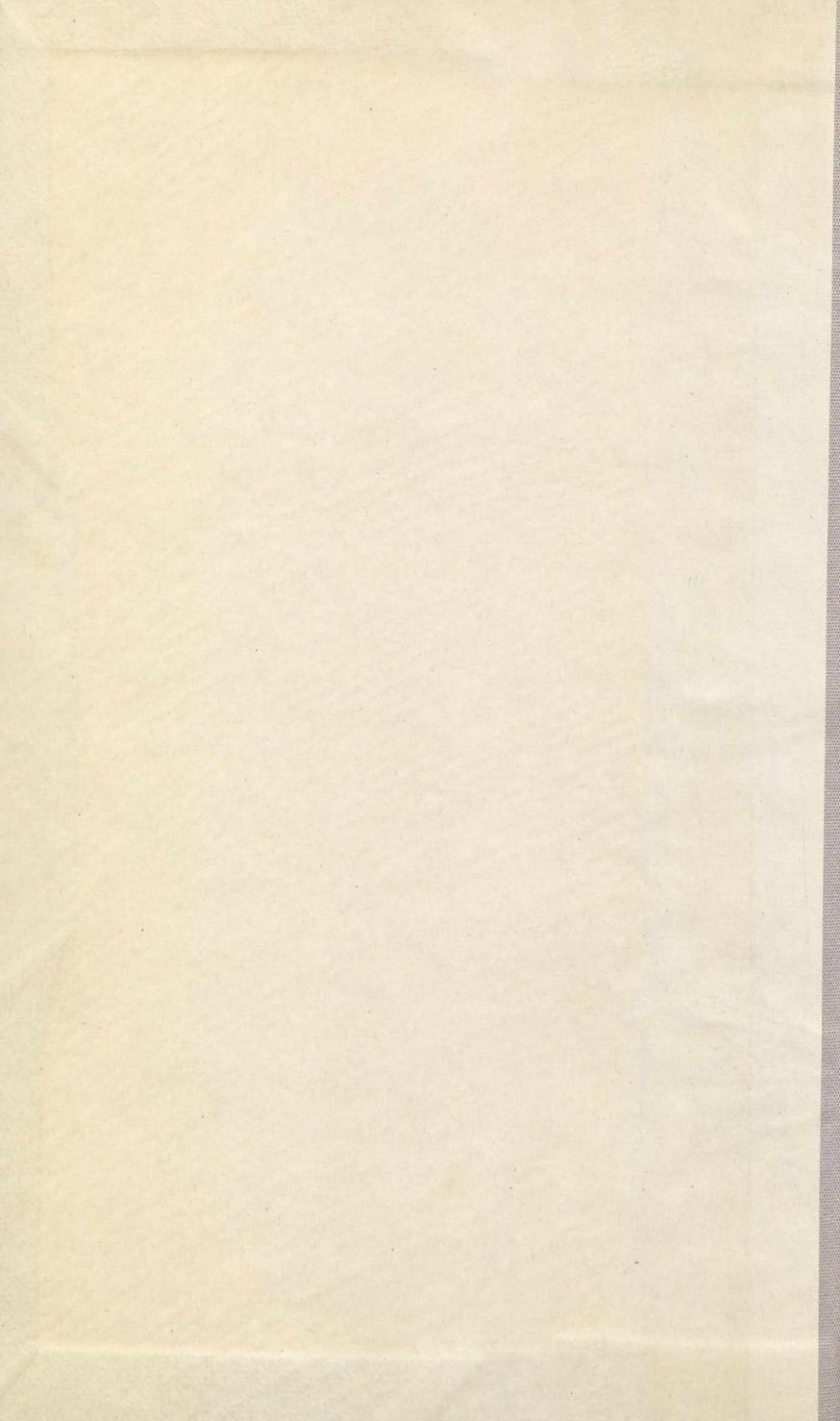

MAGYAR
HELYESIRÁS
ÉS
SZÓRAGASZTÁS.

*A magyar tudós társaság külön
használatára.*

M A G Y A R
H E L Y E S Í R Á S'

É S

S Z Ó R A G A S Z T Á S'

FŐBB SZABÁLYAI.

A' M. T. TÁRSASÁG' KÜLÖNÖS HASZNÁLATÁRA.

HARMADIK KIADÁS.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM' BETŰIVEL.

M. DCCC. XXX. VIII.

B. Le 1850.

523.762

1851-1852

ELŐSZÓ

AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

Minekelőtte tökéletesen megvizsgált nagy grammaticát bocsátana ki a' magyar tudós társaság, a' helyesírásra 's a' nyelv' paradigmáira nézve kívánt bizonyos főbb szabások felett megegyezni; hogy neve alatt kijövendő évkönyveiben, folyóiratában 's hivatalos jelentéseiben, ha más meg más elmék tünnek is ott elé sajátságaik' jeleivel, az egy erkölcsi test' írása' módja tétovázó és tarka ne legyen. Mindjárt az első nagy gyűlés bizá meg tehát 1831-ben februarius' 23-d. volt ülésében a' nyelvtudomány' osztályát olly vezérjavaslat' készítésére, mellyben a' beszéd' minden részein végig menvén, az így vagy amúgy-írás' helyesebb okait példákkal világosítsa meg 's ide tartozólag a' nyelv' szóragasztásait is írná össze. A' második nagy gyűléskor, 1832. martius' 11-d.

és 12-d. megvizsgálá az együtt volt társaság e' javaslatot 's itt következik, a' miben az, fenn említett czéljából, megegyezett.

Minden időre már meghatározottaknak azonban a' társaság nem vallja e' szabásokat, sőt, ha mit a' folyton folyó nyelvméret, szavak' lelke és alkatja körül elválasztóbban kifejt, annak előre kiköti későbbi javítását 's ezt magának különösen a' magyar nagy grammatica' készítésébe ereszkedésekorra fenn is tartja.

Nem akarván ennél fogva a' társaság, az általa megállítottra nézve, egyszer mindenkorra lenni parancsoló, szabadjokra hagyja még tagjainak is, hogy e' szabásokat, midőn tulajdon személyökben állnak elé munkájokkal, általlátásokhoz képest követhessék. Győzzön, a' mi jobb! ez a' társaság' szava; okokkal kíván ő vezetője lenni a' kivilágulás szerint alakuló köz megegyezésnek, fennhéjázó 's önkényű vezér nem.

A' társaság' 2d. nagy gyűléséből, Pesten, martiusb. 1832.

DÖBRENTAI GÁBOR,

titoknok.

ELŐSZÓ

A' MÁSODIK KIADÁSHOZ.

Bővítve 's némellyféleképpen bizonyosabb elhatározásával és több világosító példa' megjegyzésével jelenik meg e' második kiadás azon szellemében a' társaságnak, melyet az elsőnek előbeszéde vallott.

Felszólította volt e' végett a' 3-d. nagy gyűlés' 10-d. ülése szeptember 7-d. 1832ben az akkor jelen nem volt vagy később választott tagokat, adnák be az első kiadás' bővebb olvasásakor támadható észrevételeiket a' 4-d. nagy gyűlésre, hogy a' miket ez tisztábbra hozottaknak talál, kijavítassanak.

'S több tag adá vagy küldé be megjegyzéseit. Bizta ezek' újabb megvitatását a' 4-d. nagy gyűlésnek 12-d. ülése, november 13-d. 1833., mivel idő ekkor ahhoz ott nem jutta, a' következett héti ülésekre, melyek azt martius' 1. 1834. végzik el.

Hiszi a' társaság, hogy így, mind tagjainak tovább és tovább fejtegetései, mind nem tagjainak azokról szóló észrevételei ujabban és ujabban megvizsgáltatván, végre olly szabályok lesznek felállítva helyesírá-sunkban, mellyek a' magyar nyelv' belső alkatját és ragos szerkezetét, minden erőltetés nélkül is elfogadható móddal jelelik ki.

Pesten, a' társaság' héti üléséből, aprilis' 21-d. 1834.

DÖBRENTAI GÁBOR,

titoknok.

ELSŐ SZAKASZ.

HELYES ÍRÁS.

1. §. BETŰK.

a, á, b, cs, cz, d, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs.

c, q, w, x, y idegen szavakban, *a' w* és *y* régi magyar nevekben is, használtatnak.

E' helyett a' nyelvtudomány' osztályának tagjai a' társaságnak a' következő ajánlatot tevék:

„A' betűkről mindenek előtt azt ohajtanók a' tudós társaság' figyelmébe ajánlani, hogy az összetett *cs, cz, gy, ly, ny, ty, sz, zs* betűk helyett újakat 's egyszerűket kellene felvenni, 's a' társaság' minden irataiban azokkal élni. Ha régi könyveinkbe, de kivált okleveleinkbe tekintünk, látni fogjuk, hogy őseink a' magyar hang' kitételével nem keveset vesződtek. A' *Georch, Desewffy*, stb. eléggé mutatják, hogy írásunk, ha nem olly csodálatosan tarka is, mint némelly europai nyelveké, de alkalmasint czifra, 's hangjai' kitételében gyámoltalan maradott volt; azonban ma már meglehetősen egyszerűsége szállítatott, annyira hogy hangjai' sokfélesége mellett is kevés van, a' mit egy betűvel ki ne fejezhetnénk; de ez nem érdemünk, ez őseinkről maradott örökség. Illó, hogy a' mit ők az írástudatlan századokban dicséretesen kezdettek, mi a' tökélyesedés' korában tartozásképen végezzük el.

Összetett betűk helyett egyes jelek' kigondolására 's felvételésére, az egyszerűsége felül, melly már magában nagy nyereség, még az is sürgető ok lehet, hogy ez által igen sok írásbeli különözések egyszerre el lesznek hárítva. Így p. o. némellyek *as-szonyt*, *ves-szent*, *fag-gyút*, mások *asz-szonyt* stb irnak; 's amazok, mikor szótagot visznek át, vagy *ves-szent* irnak, a' mi gyökrontás, vagy *vesz-szent*, a' mi némi következetlenség. Mind ezen bajok el lesznek hárítva, ha *sz*, *gy*, stb helyébe egy jel vétetik fel; akkor mindenek meg fognak abban egyezni, hogy a' kérdéses betűt kettőztetni kell. Hogy azonban e' jelekkel a' vigyázatlanság vagy balértés vissza ne éljen, megjegyezzük, hogy csak a' törzsökhangok' kitételére szolgálhatnak, 's általok a' gyöknek soha sem szabad megrontatnia. Így: *szül-jön*, *ad-jon* stb mindenkor *lj-*, *dj-*vel iratandók és soha nem kettős *gy-*vel, vagy *ly-*el, mert ezek csak ott használtathatók, hol megfelelő hangjok a' szóban már eredetileg 's állandóan megvan, mint: *csomó*, *csat*, *gyönyör*; nem pedig olylakban is, mellyekben a' lágy hang ragok vagy más összetétel által származik.

A' *dz*, *ds*, igen ritkán fordulván elő, de a' hangot különben is tökéletesen kifejezván, 's ez egyébként is kettős hang lévén, nem gondolunk helyettök új betűket szükségeseknek.

Erre ez végeztetett: „Az összetett betűk helyett szolgálható, új, egyes formák' hasznait látván a' társaság, megégyezik abban, hogy a' nyelvtudományi osztály ilyenekről gondolkodván, azokat a' héti ülés elébe terjeszsze. Megállapodása után ez egy közre bocsátandó értekezésről fog gondoskodni, mellyben ezen lépés' hasznai minden oldalról meg lesznek világosítva, 's az új formák megismertetve, ajánlva. Az ennek következtében kinyilatkoztatandó vélemények fogják a' társaság' ebbeli lépéseit intézni.“

Az ezen pontban említett javaslat a' társaság' Évkönyvei' második 's Tudománytára' hetedik kötetében jelent meg.

A' betűk: hangzók és mássalhangzók.

A' hangzók vastagok, vagyis mély hanguak, u. m. *a, á, o, ó, u, ú*; és vékonyak vagyis magas hanguak, u. m. *e, ö, ő, ü, ű*. Az *é, i* és *í*, közép hanguak; ugyanazért mind a' két osztályu szavakban előfordulhatnak, p. o. *maradék, szerdek, ital, hitel*, stb.

Minden hangzó ismét vagy rövid, vagy hosszú; a' rövidek közül *i, ö, ü* pontokkal jegyeztetnek; a' hosszúk vonással vagy, ha kétpontosak voltak, kettővel: *á, é, í, ó, ú, ő, ű*,

A' *cs, gy, ly, ny, ty* az eredeti egyszerű hangokban használtatnak, mint: *csal, ecset, kövecs; gyón, egyéb, nagy; lyuk, gulya, homály; nyár, Enyed, heveny; tyúk, atya, korty*. Ellenben, hol ezen hangok összetételből erednek, az alkotó betűk, u. m. *ts, dj, lj, nj, tj* megtartatnak, p. o. *követség, adjon, alja, fonja, látja*.

Hol az összetett betűk eredetiképen már kettőzve hallatnak, csak az első iratik kétszer, p. o. *faggyu, illy, asszony, hattyú*. Ellenben, hol kettőztetésök ragasztás vagy összetétel által eszközöltetik, illetén rövidítésnek a' gyökér' fenntartása miatt nincsen helye; e' szerint tehát így írunk: *öcs-cse, kirdly-lyá, tudomány-nyal, vesz-szen, Nagy-győr, ponty-tyá*, nem: *öc-cse Nag-győr* stb.

2. §. TULAJDON NEVEK 'S IDEGEN SZAVAK.

1) A' magyar nemzetségi nevek megtartják eredeti írásmódjokat, p. o. *Desewffy*, *Georch*, *Széchenyi*, *Gaal*.

2) Egészen meghonosodott idegen eredetű nevek és szavak magyar szavak gyanánt iratnak, p. o. *Mózsés*, *Krisztus*, *József*, *Ignác*, *Fülöp*, *Zsófia*, *Fridrik*, *Fruzsina*, *Nápoly*, *Párizs*, *püspök*, *fris*, *próba*, *predikáció*, *dragonyos*, *financzia*, stb.

3) A' görök nevek' és szavak' leírására, nem lévén minden görög betűnek megfelelő magyar betűnk, a' magyar tudós társaság még most inkább javaslatokat kíván adni, mint szabályt; és úgyan:

a) Vagy irassanak a' görög nevek és szavak görögösen, azaz a' lehető legnagyobb közelítéssel a' göröghöz, Illyképen:

a' görög η helyett é, p. o. "Ηλιος, *Hélios*.

„	θ	„	th,	„	Θεαρχια, <i>thearchia</i> .
„	κ	„	k,	„	κεφαλαλγια, <i>kephalalgia</i> .
„	ξ	„	x,	„	ξενотροφια, <i>xenotrophia</i> .
„	σ	„	s,	„	Σαμος, <i>Samos</i> .
„	υ	„	ü,	„	Ύπεριον, <i>Hüperion</i> .
„	φ	„	ph,	„	φλεγμα, <i>phlegma</i> .
„	χ	„	ch,	„	Χαρις, <i>Charis</i> .
„	ψ	„	ps,	„	ψαλτεριον, <i>psalterion</i> .
„	ω	„	ó,	„	ὠρογραφια, <i>hórographia</i> .
„	αι	„	ai,	„	Αισχινης, <i>Aischinés</i> .
„	αυ	„	eü,	„	αυτονομια, <i>ütonomia</i> .

- a' görög ει helyett ei, p. o. *Ειδωλον*, *Eidólon*.
 „ ευ „ eü, „ *Ευτερπη*, *Eüterpé*.
 „ οι „ oi, „ *οικοδομια*, *oikodomia*.
 „ ου „ ú, „ *Ουρανος*, *Úrános*.
 „ „ h, „ *‘Ομηριδες*, *Homérides*.

Vagy b) irassanak úgy, mint azokat a' romaiak irták, p. o. *philosophus*, *Cyclops*, *Xerxes*, *encyclopaedia* stb.

4) A' meg nem magyarosodott deák szavak és nevek eredeti írásmódjokat, minden változtatás és hozzátétel nélkül, megtartják, p. o. *Cicero*, *Lucullus*, *corollarium*, *documentum*; *principium* stb.

5) Az élő europai nyelvekbeli azon szavak és tulajdonnevek, mellyek nincsenek megmagyarosodva, eredeti írásmódjokat tartják meg, p. o. *Shakspeare*, *Ximenes*, *Voltaire*, *Filangieri*, *Schiller*, *caprice*, *nuance* stb.

6) Melly idegen nevek a' magyar betűformától felette eltérő nemzetek' nyelveiből valók — a' hova a' keleti 's némelly nyugati (p. o. orosz, serbus, illyrus, stb) nemzetek számláltatnak — azok kiejtésöknek leginkább megfelelő magyar módon irassanak, p. o. *czár*, *Paskievics*, *Krályevics*, *basa*, *csausz*, *zultán* stb.

3. §. SZÓTAGOLÁS.

1) Több tagú szóban, ha két hangzó között egy mássalhangzó van, ez az utóbbi hangzóhoz foglaltatik, p. o. *ha-lom*.

2) Ha két vagy több mássalhangzó szorúl közbe, csak az utolsó vitetik által, p. o. *em-ber*, *kard-ról*.

3) Az összetett betűk egy hang' jelei levén, mindenkor az utolsó hangzóhoz csatoltatnak, p. o. *he-lyes*, *a-nya*, *gu-zsaly*; ha kétszeresen állanak, fele részök az előbbinél marad, p. o. *király-lyal*, *mulasz-szon*; a' hiányos kettőztetéseknel pedig a' kihagyott betű visszaállítatik, p. o. *ollyan*, *vissza: oly-lyan*, *visz-sza*.

4) Minden hangzó különös szótagot tevén, ha több jó össze, akárhol megszakaszthatik a' szó, p. o. *mie-ink*, vagy *mi-eink*.

5) Az összetételekben úgy választatnak el a' szavak, mint összetétettek, p. o. *el-ered*, *kard-él*.

4. §. IRÁSI JELEK.

A' jelek közül, mellyek szavak közé, vagy betűk mellé nagyobb érthetőség' okáért tétetnek, csak kettőt jegyzünk meg. Első a' *hiányjel* ('), melly kihagyott betű' vagy szótag' helyébe tétetik, p. o. *hogy'*, *a'*, *e'*, 's ezeknek származékaiban: *hogyan*, *az*, *ez*, *amaz*, *ímez* stb helyett. Szorosan megkívánják pedig a' hiányjelt a' kihagyott birto-
kos *nak*, *nek*, 's a' személyragos nevek' rövidített szenvedője, p. o. *ház' ura*, *ne hagyd magad'*; e-
zek helyett: *háznak ura*, *ne hagyd magadat*. Ezek: *engem*, *téged*, stb (és a' többi helyett) hiányjel nél-
kül iratnak.

Második a' *kötjel* vagy *kapcsoló jel* (-), melly összekapcsolt szavak közé tétetik, p. o. *öröm-dal*.

Azonban ez mindenütt kimaradhat, ha csak valamely két vagy több szavakból eredő összetételekben a' nagyobb világosság nem kívánná az összetétel' főbb részei' elválasztását, mint p. o. *szarvasmarha-tenyésztés*, *fa-ló* stb; mert *szarvasmarhatenyésztés*, *faló* egyebet is jelenthetnek. Elmulhatalanul megkivántatik azonban ime' kérdő betűnél: *e*, p. o. *hallod-e?* mert he ez közvetlenül a' szóhoz kapcsolatik, könnyen zavart okoz, p. o. *ember*, homo illius, és ismét: *ember-e?* *an homo?*; magában pedig így: *ember e?* szinte nem állhat, minthogy ezeu *e*-nek önállólág még csak sejtített értelme sincs. A' kapcsoló jel (*hallod-e?* *látott-e?*) mind ezen bajokat elhárítja. Végre kötjelekkel élünk a' szavak' végén, midőn több egymás után álló neveknél, melyek ugyanazon hely- vagy egyéb raggal toldatnak meg, vagy ugyanazon egy szóval tételnek össze, rövidség' okáért ezen ragot vagy összetételi szót csak az utolsó névhez kapcsoljuk, p. o. *javai-*, *szülei-*'s *barátjaitól elvált*; *könyv-*, *kép- és levéltár*; *fűvész-*, *ásvány- és állattudományt irt* stb.

A' többi jelek köz dívat szerint használtatnak.

5. §. NAGY KEZDŐ BETŰK.

Nagy betű használtatik:

- 1) Beszéd' és vers' elején.
- 2) Pont után, vagy kettős pont után is, ha valamely idegen mondat hozatik fel.
- 3) Minden szorosan vett tulajdon neveknél.

nagy kezdő betűvel élünk, p. o. *Magyarország, Nagyvárad, Duna, Zemplén, Lajos* stb. Mikor ellenben a' tulajdonnév melléknév gyanánt használtatik, vagy belőle képző által olyan formáltatik, kis betűvel kezdessék; p. o. *pesti lakos, tacitusi szellem* stb.

4) A' megszólítás' szavai is, akár rendes czímek, akár önkényes tiszteletadások; úgy könyvek' idézett czímei is, nagy betűvel kezdetnek; p. o. *Felséges Úr! Érdemes Férfiú! Tekintetes Táblabíró Úr! A' magyar tudós társaság' Évkönyvei* stb.

MÁSODIK SZAKASZ.

S Z Ó R A G A S Z T Á S.

ELSŐ CZIKKELY.

N É V.

A' név' értelme ragasztás által módosúl 's határoztatik meg. A' ragok minden szónál ugyanazok, 's csak a' nyelvben uralkodó hangrend szerint változnak mélylyé, vagy magassá: a' millyen t. i. a' szó, mellyhez ragasztatnak.

6. §. SZEMÉLYRAGOK.

A' személyragok az egyes és többes szám' minden személyeinek egy vagy több birtokát jelentik, 's így következnek:

MÉLY HANGUAK.

MAGAS HANGUAK.

Egy birtok.

1) am, om, hangzó után m.	1) em, öm, hangzó után m.
2) ad, od, -- -- d.	2) ad, öd, -- -- d.
3) a, -- -- ja.	3) e, -- -- je.
4) unk, -- -- nk.	4) ünk -- -- nk.
5) tok (a-tok, o-tok), -- tok.	5) tek, tők(e-tek, ö-tők), tek, tők..
6) ok -- -- jok.	6) ök, -- -- jök.

Több birtok.

1) aim,	hangzó	után	im.	1) eim,	hangzó	után	im.
2) aid,	--	--	id.	2) eid,	--	--	id.
3) ai,	--	--	i.	3) ei,	--	--	i.
4) aink,	--	--	ink.	4) eink,	--	--	ink.
5) aitok,	--	--	itok.	5) eitek,	--	--	itek.
6) aik,	--	--	ik.	6) eik,	--	--	ik.

Jegyzet. a) Az egy birtok' többes harmadik személyének *ok, jok, ök, jök*, ragai helyett *uk, juk, ük, jük* tájdivatos ragokkal egyedül csak különböztetés' vagy jobb hangzat' kedvéért élhetni; p. o. *halmuk, örömük*, *halmok* helyett, mi a' halomnak személyrag nélküli többes száma is; és *örömök* helyett, melyben azon kívül a' három egymást érő *ö* a' fület kedvetlenül illeti.

b) Rövid hangzók a' szó' végén az itt kitett ragok előtt — az *i-t, u-t* és *ü-t* kivéve — mindenkor megnyújtatnak, p. o. *munka, eke* ezen raggal *m* így állnak össze: *munkám, ekém*; ezekben *földi-m, kapu-ja, seprü-ink* a' véghangzók rövidek maradván. Kivétetnek: *atya, apa, anya, bátya, néne, öcse*; melyek midőn a' 3-d. személy' ragával toldatnak, véghangzójukat elvesztik, így: *aty-ja, ap-ja, any-ja, báty-ja, nén-je, öcs-cse*.

c) Az egy birtokú harmadik személyek' *ja, je, jok, jek* toldott ragait néha nem hangzó végű szavak is felveszik, gyakran különböztetésül, u. m. *napa, és nap-ja; ára, és árja*; gyakran csupa szokásból u. m. *harangja, haragja*, e' helyett: *haranga, haraga*. Ugyan illy szavaknál az *aim, eim* stb, azaz: több birtokú személyragok is *j*-vel toldatnak meg, *haragjaim* stb. Azonban efféle toldásokat, a' mennyire lehet, ritkítani kell; általában pedig ajánlatos, hogy *cs, g, gy, k, ly, m, ny, p, ty, sz* és *zs* után állandóan a' puszta *a, e,* rag tétessék; p. o. *kovácsa, országa, agya, árnyéka, guzsalya, villáma, tudománya, képe, juhásza, varázsa*.

d) A' több birtoku ragokat némelly mássalhangzón végződő szavak olly rövidítéssel is vehetik fel, mint a' hangzón végződők, p. o. *barátaim* vagy *barátim*.

e) Némelly szavak ezen ragok előtt kilökik végzótagbeli hangzójokat, némellyek annak ékezetét (accentus) vesztek el; olyanok az *alom*, *elem* végzetűek, p. o. *hatalom*, *hatalmam*; illyek az *ész*, *eszem*; és *lélek*, *lelkem*, melly egyszersmind kurtítást is szenved. Mind ezen szavaknál a' szenvedő 's többes szám' ragai is ugyane' változást okozzák: *hatalmat*, *hatalmak*; a' szenvedőt némelly esetekben kivéve, melly a' rag' hangzóját el is hagyhatja, p. o. *sugarat* vagy *sugárt*.

f) Némelly *é*, *ó*, *ő* *ű*-vel végződő egytagu nevek teljesen veszik fel a' személyragokat, az összetetallokozó hangzók közé mindazáltal *v*-t revén fel 's véghangzókat hol csak rövidre, hol egy más rokon rövid hangzóra változtatván; p. o. *lé*; *só*, *szó*, *hó*, *tó*; *lő*; *kő*, *tő*, *eső*; *hő*; *fű*, *nyű* stb, ekkép: *levem*; *savam*, *szavam*, *havam*, *tavam*; *lovam*; *kövem*, *tövem*, *csövem*; *hevem*; *füvem*, *nyüvem*. Ezek közül mindazáltal *sóm*, *szóm*, *csóm* is helyesek.

Vő, *nő*, *bimbó*, *erő*, *mező* stb az egy birtokú harmadik személyekben kétképen használtathatnak: *nője* vagy *neje*, *vőjök* vagy *vejök*, *bimbója* vagy *bimbaja*, *mezőjük* vagy *mezejök*; szóval: mind azok, mellyeknek a' szokás illy nemű eltérést engedett, fölveszik a' rendes ragasztást is. A' több birtokú ragokban tanácsosabb a' rendes ragasztás mellett maradni, mert az eltávozás zavart okozhatna, így: *ereim* értől is jöhet, *erőtől* is; *mezeim* meztől és mezőtől. *Fő* vagy *fej* egyenlőn jők

A' *darum* és *darvam*, *fenyűm* és *fenyvem* egyiránt helyesek; *könyű-től* nem *könyvem*, hanem *könyüm*, és a' kurtított *könyű-től* *könyem*.

7. §. HELYRAGOK.

MÉLY HANGUAK.

1) Beható . . .	ba.
2) Marasztaló . . .	ban.
3) Kiható . . .	ból.
4) Közelítő . . .	hoz.
5) Határvető . . .	ig.
6) Állapító . . .	on.
hangzó után . . .	n.
7) Felható . . .	ra.
8) Leható . . .	ról.
9) Távolító . . .	tól.
10) Veszteglő . . .	nál.

MAGAS HANGUAK.

1)	be.
2)	ben.
3)	ből.
4)	hez.
az ü és ö hangzók végtag után <i>höz</i> , p. o. <i>eskühöz</i> .	
5)	ig.
6)	en.
ü és ö hangzók végtag után <i>ön</i> , p. o. <i>kezünkön</i> .	
7)	re.
8)	ről.
9)	től.
10)	nél.

Jegyzet. a) Mindezen ragok előtt megnyújtatik a' rövid hangzó, az *i*-t, *u*-t és *ü*-t kivéve; p. o. *munka-ból*, *csere-ben* helyett iratik: *munká-ból*, *cseré-ben*. Egyedül az *ig* határvető helyrag előtt hagyhatni rövidnek a' hangzót, kivált ha a' szó személyraggal vagy maga a' határvető rag *lan*, *len* képzővel van megtoldva; p. o. *heradásai*g, *maiglan*, *füleiglen*.

b) Ezen ragok közül a' *ben* (benn), *hoz* (hozzá), *nál*, *ra*, *ról* és *tól* személyragokat vesznek fel: *ben-nem*, *ben-ned*, *ben-ne*, *ben-nünk*, *ben-netek*, *ben-nök*; *hozzám*, *hozzád*, *hozzá* vagy *hozzája*, *hozzánk*, *hozzátok*, *hozzájok*; *rám*, *rád*, *rája* vagy *rá*, *ránk*, *rátok*, *rájok*; *nálam*, *nálad*, *nála*, *nálunk*, *nálatok*, *nálok*; *rólam*, *róla*, *rólatok*, *rólok*; *tőlem*, *tőle*, *tőletek*, *tőlök*. A' *tőlem* és *rólam* mutatják, hogy nem *túl*-t, *rúl*-t, hanem *tól*-t, *ról*-t, kell írni.

c) A' *be*, *ből* helyett *bele* és *belől* használnak külön és személyragokkal, melyekről alább.

d) *tt*, *att*, *ott*, *utt*, *ett*, *ött*, *ütt* csak némelly ige-határozókban, és leginkább *r*-rel, névszerint *vár*-ral végződő helyek' neveiben használatnak; p. o. hely-*ett*, minden-*ütt*, más-*utt*; Pécs-*ett*, Győr-*ött*, Kolosvár-*att*, Temesvár-*tt*, Ujhely-*tt*.

8. §. KÜLÖNFÉLE RAGOK.

MÉLY HANGUAK.

1) Független birtokos	é
2) Mássalálló birtokos	nak.
3) Tulajdonító . . .	nak.
4) Szenvedő . . .	at, ot, -t.
5) Okadó . . .	ért.
6) Segítő . . .	val.
7) Fordító . . .	vá.
8) Mutató . . .	ül, ul.
9) Több szám . . .	ak, ok.
hangzó után . . .	-k.

MAGAS HANGUAK.

1)	.	.	.	é.
2)	.	.	.	nek.
3)	.	.	.	nek.
4)	.	.	.	et, öt, -t.
5)	.	.	.	ért.
6)	.	.	.	vel.
7)	.	.	.	vé.
8)	.	.	.	ül, ul.
8)	.	.	.	ek, ök.
				hangzó után -k.

Jegyzet. a) Valamint az előbbi, úgy ezen ragok előtt is megnyújtatik a' rövid hangzó, az *i*-t, *u*-t, 's *ü*-t ismét kivévén; p. o. *munká-é*, *cseré-vel*. Egyedül az *ért* okadó rag előtt hagyhatni rövidnek a' hangzót, kivált ha a' szó személyraggal van megtoldva, és versben; p. o. *váltsága-ért*, *pénze-ért*.

b) A' *nek*, *ért*, *vel* személyragokat is vesznek fel, illyképen: *nek-em*, *nek-ik*, *vel-ed*, *vel-ünk*, *ért-em*, *ért-ök*. Ez utóbbik így is van szokásban: *érett-em*, *érett-ünk* stb.

c) A' birtokos *nek* kihagyathatik 's helyét hiány-jel pótolja; p. o. *háznak ura* vagy *ház'ura*. Illyeneknél: *lábna alatta* vagy *láb alatt*, nem szükséges a' hiány-jel; mert ez utóbbiban az *alatt* független névhatározó, 's ragatlan szót kíván, ragatlanul állván maga is a' szó után; azért hibásak az effélék: *víz' közepette*, e' helyett: *víznek közepette* vagy *víz közepett*.

d) A' *val*, *vel* és *vá*, *vé*-ben, a' *v* olly mássalhangzóra változik, millyentől megelőztetett; p. o. *baj-val*, *kard-val*, *gond-val*, *gond-vá* helyett iratik: *baj-jal*, *kard-dal*, *gond-dal*, *gond-dá*, (ez utóbbiak hibásan iratnak így: *kard-al*, *gond-á*; mert *al*, *el*, *á*, *é*, ragok nincsenek); így *könyv-vel*, *enyv-vel*. stb. Mindazáltal ha valamelly nevek két hasonló mássalhangzóra végződnek, midőn *val*, *vel*, *vá*, *vé*, ragok tétetnek hozzájuk, ezeknek *v* betűje kihagyható, azért, minthogy három hasonló mássalhangzó ki sem ejthető; p. o. *cseppel*, *mellel*, *tettel*.

e) Az *i*, *u*, *ú*, vagy *ü*, *ű*, képzőkkel alkotott melléknevek a' többes szám' ragát egész épségben veszik fel; p. o. *földi-ek*, *lábu-ak*, *egyszerű-ek*, *gyönyörű-ek*.

A' ragokhoz tartoznak még a' hasonlító *ként*, módmutató *kép* v. *képen*, 's az időrag *kor*, mellyek csak annyiban különböznek a' többtől, hogy sem magok a' hangrend miatt el nem változnak, sem előttök a' véghangzó meg nem nyújtatik: *Szent István' napjakor*, *semmikép*, *máskép*, *isten' angyalaként* stb. Továbbá: a' *kor* és *kép*, már jelentéseiknél fogva is csak némelly hozzájuk illő, azaz velők megférő jelentésű szavakhoz kapcsolathatók.

Vannak összetett ragok is, u. m. *ként*, mellyet *on*, *en*, *ön* rag előz meg, p. o. *darabonként*; és *túl*, *tűl*, mellyet *as*, *os*, *es*, *ös* képzőü melléknév szokott megelőzni, p. o. *testestűl*, *lelkestűl*, *házastűl*. Ezek természetesen csak a' puszta név után tétethetnek, nem pedig a' többes számi 's személyragok után is.

9. §. FÜGGETLEN NÉVHATÁROZÓK.

Valamint a' ragok, úgy ezek is a' név' értelmét módosítják, azon különbséggel, hogy ezek a' szó után függetlenül és változtatlanul állnak.

Alá, alatt, alól.

Által.

Elé, előtt, elől.

Ellen.

Felé, felől.

Föle, fölött.

Gyanánt.

Hegyé, hegyett.

Helyett.

Iránt.

Kivül.

Közé, között, közül.

Köré, körülött, körül.

Megé, megett, megöl.

Mellé, mellett, mellől.

Miatt.

Óta.

Szerint.

Után.

Végett.

Mindezen névhatározók — az *óta*-t kivéven — felveszik az egy birtoku személyragokat; és ugyan az *é*- vagy *á*-val végződők, p. o. *mellé*, így: *mellém*, *melléd*, *melléje*, *mellénk*, *mellétek*, *melléjök*; holott a' *melléje* a' *mellé* helyett csak *nek* ragos szó után használtathatik, mint: *fal mellé* vagy *falnak melléje*; vagy midőn igéhez tartozik, p. o. *melléje vonulok*, vagy *mellé vonulok*. Az *elé*, *föle*, *hegyé*, *közé* helyett használtatnak ezek is:

előmbe, elődbe, elejébe, előnkbe, előlőkbe, elejőkbe; fölömbe; hegyembe stb.

Az *é* és *á* végűek ezen kérdésre felelnek: *hová?*; az *ott, őtt* végűek erre: *hol?*; az *ól, öl* végűek erre; *honnan?*; az *ül, ül* vagy *ul, ül* végűek ismét erre: *hol?* Ezért különség van az *alól* és *alúl* között, valamint az *elől* 's *előül* között; amazok névhatározók ezen kérdésre: *hannan?* p. o. *ház elől, szék alól*; emezek igehatározók ezen kérdésre: *hol? mint?* 's olly alkotásuak, mint ezek: *németül, dekkül, rosszúl* stb, mellyekről alább leszen szó. A' *közül* hibás szokás által lett divatos a' törvényszeres *közöl* helyett, valamint *elől* az *előül* helyett.

Vannak névhatározók, mellyek csak ragos név után tétethetnek; és pedig a) *on, en, ön* ragosak után tétetnek ezek: *át, átal* (*keresztül* helyett), *innen, túl, kívül, belül, keresztül*; p. o. *vízen át, Dunán túl, határon kívül; határon belül*.

Belül, mint megjegyzők, különbözik a' *belől-től*, *honnan a' belőlem, belőled, belőle* stb származnak.

b) *nál* ragot kíván a' fogva: *annál fogva, kezénél fogva*; tétetik *től* rag után is, midőn idő-, vagy helytávolságot jelent: *az időtől fogva*.

c) *hoz* ragot kíván a' *képest*: *ahhoz képest*.

d) *ra* ragot kíván a' *nézve*: *arra nézve*.

e) *vel* ragot kíván az *együtt*: *ezzel együtt*.

10. §. MELLÉKNÉV.

A' melléknév a' főnév' törvényeit követi a ragasztásban.

Hasonlítása a' melléknévnek *abb*, *obb*, *ebb*, hangzó után *bb* képzők által történik: melly utolsó esetben az *a* és *e* a' szó' végén megnyújtatik; p. o. *nagyobb*, *kisebb*; *istenibb*, *tisztább*. Néha mássalhangzó után is kihagyatik a' képző' hangzója 's az egyik *b*, hol t. i. a' kimondás nem nehezül, p. o. *becsesb*, *erősb*. *Bátor*, *bátrabb* v. *bátorabb*; *lator*, *latrabb* v. *latorabb* egyenlőn helyesek. Illyenekből mint *egyszerű*, *gyönyörű* lesz *egyszerűbb*, *gyönyörűbb* vagy *egyszerűebb*, *gyönyörűbb*; ezekből: *könnyű*, *szörnyű*: *könnyűbb*, *szörnyűbb* vagy *könnyebb*, *szörnyebb*. *Hamarabb* vagy *hamarább*, *külebb*, *belebb*, *felebb*, *lejebb*, *alább* stb.

A' *leg* a' másod fok elébe tétetvén, a' hasonlítás' harmadik vagy legfőbb fokát fejezi ki: *legnagyobb*.

Jegyzet. Néha főnevek is hasonlítatnak: *emberebb*, *csodább*.

11. §. SZÁMNEVEK.

Egy stb. (*egyedül*, *egyenlő*, *egyenest*, mutatják, hogy egy *gy*-vel kell írni).

12. §. NÉVMÁSOK.

a) SZEMÉLYES NÉVMÁSOK.

Én, szenvedő: *engem* vagy *engemet*; birto-
kos: *enyém*, többes szám: *enyéim* (nem *enyimek*).

Te, szenvedő: *téged* vagy *tégedet*.

Ő, *övé*, *őt*, *ők* (többes szám), birtokos gyanánt szolgál az *övé*, mellynek többese: *övéi* és *övék*, 's amaz több birtokot, ez több birtokost jelent.

Mi vagy *mink*, szenvedő: *minket*, melléknév: *mienk*, *mieink*.

Ti vagy *tik*, szenvedő: *titeket*, melléknév: *tied*, *tieid*, *tietek*, *tieitek*; mellyek közül a' *tied*, *tieid*-et, inkább *teed* és *teeid*-nek kellene írni, mert jelentése szerint oda tartozik.

b) MUTATÓK.

Az, *ez*, *amaz*, *emex*, *imez*, *azon*, *ezen*, *illy*, *olly*, *illyen*, *ollyan*, *imillyen*, *amollyan*.

Az, *ez*, 's a' többi *z*-n végződő névmások rendesen ragasztatnak azon különbséggel, hogy minden mássalhangzón kezdődő ragok és képzők előtt *z* betűjüket a' rájuk következő mássalhangzóvá változtatják; p. o. *az-nak*, *az-ból* helyett *iratik*: *an-nak*, *ab-ból*; *az-kor*, *ez-kép*, *az-ként*, *ex-nyi*, *ex-féle* helyett: *ak-kor*, *ek-kép*, *ak-ként*, *eny-nyi*, *ef-féle* stb. Mondatik *azzal*, *azzá*, *avval*, *avvá* is. Kivétetnek innen azok, mellyek már eredetileg is hangzóval kezdődnek; 's a' *z* megtartatik, p. o. *az-t* (*az-ot* helyett), *az-on*.

Ugyanezen változás alá esik az, midőn a' nevek előtt határozó gyanánt áll; de ekkor hiányjelt vesz fel, 's a' név' mássalhangzója csak a' kimondásban kettőztetik; p. o. *a'* gond, *a'* bezséd. — A' független névhatározók előtt is ugyan-

ezen törvényt tartják a' mutatók: *a'* mellett, *e'* felől, *a'* szerint stb.

A' többi mutatók rendes ragasztásuak.

c) VISSZATÉRŐK.

A' visszatérő névmások: *magam*, *magad*, *maga* stb. és *en(nen)* *magam*, *ten(nen)* *magad*, *ön(nön)* *maga*, *min(nen)* *magunk*, *tin(ren)* *magatok*, *ön(nön)* *magok* rendesen ragasztatnak.

d) VISSZAMUTATÓK.

Ki, *melly*, vagy *a' ki*, *a' melly*, *millyen*, *mi*, rendes raguak.

e) HATÁROZATLANOK.

Valamelly, *némelly*, *némi*, *néminemü*, *valaki* stb.

f) KÉRDŐK.

Ki, *kicsoda*, *mi*, *milly*, *millyen*, *micsoda*, *melly*, *mellyik*.

MÁSODIK CZIKKELY.

I G E.

Az igék *cselekvők*, határozott 's határozatlan formával: *adok*, *adom*; *szenvedők*, p. o. *adatik*; 's *közép rendűek*, p. o. *járok*, *küzködöm*.

A' törzsök, mellyen az igeragasztás épül, mindenkor a' jelentő mód' jelen idejének egyes számu, határozatlan formáu, tiszta harmadik személye; p. o. *vár*, *szól*, *kop(ik)*, *enyész(ik)*.

Egyébiránt, valamint a' neveknél, úgy az igéknél is kétféle (noha elveiben azonegy) ragasztás származik, u. m. a' mélyeké és magasaké: p. o. *vár-ok*, *kér-ek*.

13. §. CSELEKVŐ IGE.

A' cselekvő ige határozatlan vagy határozott jelentésű lehetvén, ugyanazért kétféle ragasztása is.

a) JELENTŐ MÓD.

J e l e n I d ő.

HATÁROZATLAN.

HATÁROZOTT.

MÉLY HANG.	MAGASHANG.	MÉLY HANG.	MAGASHANG.
1) ok, (al-ak, -lak).	ek, (el-ek, -lek).	1) om.	em, ő vagy ü hangzóu szótag után: öm.
2) asz, -sz.	esz, -sz.	2) od.	ed, öd.
3) a' törzsök.	a' törzsök.	3) ja.	i.
4) unk.	ünk.	4) juk.	jük.
5) tok, (o-tok).	tek, tük (e-tek, ö-tök).	5) játok.	itek.
6) nak (a-nak).	nek (e-nek).	6) ják.	ik.

Az *s*, *sz*, *z* végű törzsök a' *j* előtt végmássalhangzóját mindenkor kettőzteti, és a' *j* kimarad: *vadász-szuk*, *fedez-zük* stb.

J ö v ő i d ő.

A' rendes ígék' jövő ideje, mássalhangzó után *and*, *end*; hangzó után *vand*, *vend* szótaggal képeztetik; p. o. *ás-and*, *kérend*; *ó-vand*, *jő-vend*. Ragasztása a' jelen időéhez mindenben hasonlít, u. m. *ásand-ok*, *ásand-asz*, *ásand-nak* stb; sőt az *and*, *end* egészen új ígét is alkot, mellyet minden többi időn 's módon végig változtathatni; p. o. *kérendék*, *kérendettem*, *kérendjek*, *kérendenék* stb.

A' jövő idő még úgy is fejeztetik ki, ha az ige' határozatlan módjához *fogok*, *fogsz*, stb segédige adatik, ekkép: *fogok látni*, *fogtok kérni*.

F é l m ú l t I d ő.

HATÁROZATLAN.

HATÁROZOTT.

MÉLY HANG.	MAGASHANG.	MÉLY HANG.	MAGASHANG.
1) ék, (álak).	ék, (élek).	1) ám.	ém.
2) ál.	él.	2) ád.	éd.
3) a.	e.	3) á.	é.
4) ánk.	énk.	4) ók.	ók.
5) átok.	étek.	5) átok.	étek.
6) ának.	ének.	6) ák.	ék.

M u l t I d ő.

1) ottam, (ottalak).	ettem, (ettelek).	1) ottam.	ettem.
2) ottál.	ettél.	2) ottad.	etted.
3) ott.	ett. ^{a)}	3) otta.	ette.
4) ottunk.	ettünk.	4) ottuk.	ettük.
5) ottatok.	ettetek.	5) ottátok.	ettétek.
6) ottak, ottanak.	ettek, ettenek.	6) ották.	ették.

^{a)} Az ü és ö hangzók végzótagok után a' magashangu *ett*; *ettem* stb ragok helyett *ött*, *öttem* stb használtatnak p. o. *küldött*, *győzött*, nem: *küldest*, *győzest*.

Ezen ragasztást *követik* a) mindazon igék, melyekben a' törzsök' vég *t* betűje előtt mássalhangzó vagy hosszú hangzó áll; p. o. *bont*, *fest*, *tanít*, *vét*-ből leszen: *bont-ottam*, *fest-ettél*, *tanít-ottunk*, *vét-ettek*. Kivétetik innen *lát*, melly az első 's második személyben 's a' többes számban csak *t*-t vesz fel, így: *lát-tam*, *lát-t-atok*, *láttak* stb.

b) Azon igék, melyekben a' vég *d* előtt hosszú hangzó vagy mássalhangzó áll; p. o. *mond*, *old*, *küld*, *áld*, *véd* stb: *mond-ottam*, *old-ottál*, *küld-öttél* stb. Mindazáltal ezek' nagyobb része rövidítve is van szokásban minden személyekben, a' törzsökös, azaz, az egyes számú, határozatlan formáu, harmadik személyt kivévén, melly teljesen tartja meg a' ragot; p. o. *mondtam*, *küldtem*, *védtek*: *mondott*, *küldött*, *védett*.

c) A' rövidíthető törzsökű igék, midőn a' végszótagbeli hangzót *kirugtatván*, két mássalhangzóval végződő törzsököt kapnak; p. o. *morog*, *vezérel*, *gyötör*, *szerez*-ből, midőn rövidítetnek, így formáltatik a' mult idő: *morg-ottam*, *vezérl-ettél*, *gyötr-öttünk*, *szerz-ettünk*.

Ellenben *eltérnek* a' szabálytól és csak pusztá *t* betűt vesznek fel a) mellyek *l*, *ly*, *n*, *ny*, *r* mássalhangzókkal végződnek, p. o. *nyúl*, *nyúl-t*; *foly*, *foly-t*; *fon*, *fon-tam*; *hány*, *hány-tak*; *vár*, *vár-tunk*.

b) A' *b*, *d*, *f*, *g*, *gy*, *k*, *p*, *s*, *sz*, *t*, *v*, és *z* betűkkel végződő igék, mellyek ezen időnek tör-

zsökös személyét kivévén, hasonlólag csak puszta *t* betűt vesznek fel; p. o. *szab, ad, döf, szeg, hagy, lök, kap, keres, vadász, adat, vív, vízez*ből leszen: *szab-ott, szab-t-am; ad-ott, ad-t-am* stb. Kivétetik *hat*, melly egészen törvényesen ragasztatik; p. o. *hat-ott, hat-ottam*; és *fut, jut, üt*: minthogy ezek — a' törzsökös személyt kivéve, melly mindenkor a' szabályt követi — kétképen használthatnak, így: *jutottam, juttam, ütöttem, üttem*.

c) Hangzó végűekben a' törzsök után kima-rad a' rag' hangzója; p. o. *lő, ó, szí, hí: lő-tt, ó-tt, szí-tt, hí-tt*. A' törzsökös személyben *v* köz-benvetésével a' rag' épen is megtartathatik: *ó-vott, szí-vott, hí-vott*. *Jő* megrövidül: *jő-tt*.

A' mult idő segédigékkel összekapcsoltat-va, ismét új időket 's módokat formál; így *valá*-val és *volt*-tal: *kértem vala, kértem volt*, jelentő módu régmult időt; *legyen*-nel foglaló módu rég-mult időt, p. o. *hogy kértem legyen; volna*-val ohaj-tó és feltételes mód' mult idejét, p. o. *ha kértem volna, bár tudtam volna*.

b) OHAJTÓ MÓD.

HATÁROZATLAN.		HATÁROZOTT.	
MÉLY HANG.	MAGAS HANG.	MÉLY HANG.	MAGAS HANG.
1) nék, anék, (nálak).	nék, enék, (nélek).	1) nám, anám.	ném, eném.
2) nál.	nél.	2) nád.	néd.
3) na.	ne.	3) ná.	né.
4) nánk.	nénk.	4) nók.	nők.
5) nátok.	nétek.	5) nátok	nétek.
6) nának.	nének.	6) nák.	nék.

Ha az ige két mássalhangzón végződik, a' *na*, *ne* rag előtt *a*, *e* hangzót is vehet közbe; p. o. *mond-a-na*, *küld-e-ne*.

Az ohajtó mód' mult ideje, mint mondatott, a' jelentő' multjából 's *volna* segédigéből áll.

c) PARANCSOLÓ MÓD.

HATÁROZATLAN.

HATÁROZOTT.

MÉLY HANG.	MAGAS HANG.	MÉLY HANG.	MAGAS HANG.
1) jak, (jalak).	jek, (jelek).	1) jam.	jem.
2) j.	j.	2) jad.	jed.
3) jon.	jen, ü és ö hang- zón szótag u- tán: jön.	3) já.	je.
4) junk.	jünk.	4) juk.	jük.
5) jatok.	jetek.	5) játok.	jétek.
6) janak.	jenek.	6) ják.	jék.

Valamint a' jelentő módnak tiszta harmadik személye, vagyis a' puszta törzsök, alapja az egész igeragasztásnak, úgy minden időnek határozatlan egyes számu tiszta harmadik személye alapja lesz azon idő' többi személyeinek: egyedül a' parancsoló mód szenved kivételt, holott nem a' harmadik, hanem a' második személy vétetik alapul, a' parancsolásnak megtámadó ereje igen természetesen legelőször is a' második személyre vitetvén.

A' második személy' rendes raga — mint a' szabályból látni — *j*, p. o. *ad-j*, *szól-j*, stb; vannak azonban több rendbeli igeik, mellyek könnyebb kimondás vagy jobb hangzás végett ezen

szabálytól eltávoznak; u. m. 1) A' mellyek *s*, *sz* vagy *z* betűvel végződnek; ezeknél a' *j* a' törzsök' végbetűjéhez hasonlóra változik, ekkép: *keres-s*, *vadász-sz*, *zúz-z*. 2) Ha a' törzsök *t* betűvel végződik, melly előtt rövid hangzó áll, mind ezen *t*, mind a' parancsoló *j*, *s*-re változik; így: *köt-j*, *vet-j* helyett mondatik *kös-s*, *ves-s*. Ide tartoznak kivételképen a' *lát*, láss; *lót*, lóss; *bocsát*, bocsáss; és *metsz*, melly a' *met* gyökérből így formálja parancsolóját: *mess*. Illyen az *ik*-esek közül (mellyeket tárgyrokonság és rövidség miatt itt hozunk fel) a' *tetszik* és *látszik* is, mellyek a' *tet*, *lát* gyökereket az említett mód szerint változtatják el, felvevén végül az *ikes* hajlítás' ragait, mellyekről alább laszen szó; így: *tess-em*, *láss-ék*, stb. 3) Ha a' törzsök' végső *t* betűjét *s*, *sz* előzi meg, a' *t* kimaradván, ezek kettőztetnek; p. o. *szalaszt*, *szalaszsz*, *fest*, *fess*. 4) Ha az igerörzsök hosszú szótagon, 's ez *t*-vel végződik, a' *t*-hez *j* helyett (az imént említetteket kivéve) *s* adatik; u. m. *ront*, *ronts*; *tát*, *táts*; *tanít*, *taníts*. 5) Ha az ige *sz*-szel végződik, de az nem tartozik szorosan a' gyökérhez, sem az egész igeragasztásban alapul nem szolgál: az *sz* kihagyatván, az előtte álló hangzó megnyújtatik 's ragúl *gy* adatik hozzá; p. o. *visz*, *hisz*: *vi-gy*, *hi-gy*; a' megnyújtott hangzó a' többi személyekben ismét megrövidül: *vigyünk*, *higyünk* stb.

Jegyzet. A' határozott ragasztásnak egyes számu második személyében, ha az a' könnyű kimondással nem ellenkezik, a' *ja*, *je* kihagyatván, csak a' *d* marad meg;

p. o. *adjad*, *add*; *mondjad*, *mondđ*, stb. Ezen rövidítésnél, ha a' *j* helyett valamely mássalhangzó kettőztetve áll, annak egyike szinte kihagyatik, p. o. *köt*, *köss*, *kössed*, *kösd*.

A' *j*-t pótoló *gy*, *d*-re változván, az elszámlált igékben a' *d* kétszereztetik, p. o. *tedd*, *vedd*, *aludd*, stb.

d) HATÁRTALAN MÓD.

Személytelen.

ni.

Személyes.

MÉLY HANGUAK.

MAGAS HANGUAK.

1) *nom*.

2) *nod*.

3) *nĩa*.

4) *nunk*.

5) *notok*.

6) *niok*.

1) *nem* *) *nöm*.

2) *ned*, *nöd*.

3) *nie*.

4) *nünk*.

5) *netek*, *nötök*.

6) *niök*.

a) *ö*, *ü* hangzón végtag után: *nöm*, *nöd* stb. p. o. *öl-nöm*, *ül-nöd*; *üt-nöd*.

A' hosszú végtagu törzsökhöz könnyebb kimondás végett a' *ni*, *nom*, *nod*, stb. elébe *a*, *e* segédhangzók tétetnek, ekkép: *mond-a-ni*, *küld-e-nem*, *irt-a-nom*.

e) RÉSZESÜLŐK.

J e l e n I d ő.

ó, hangzó után: *vó*.

ő, hangzó után: *vő*.

M u l t i d ő.

ott.

ett, *ött*.

A' *mult* idő tökéletesen megegyezvén a' jelentő mód' *mult* idejével, az *ott* elmondottak erre is illenek.

J ö v ő I d ő.

1) andó, hangzó után: vandó. endő, hangzó után: vendő-

f) ÁLLAPATJEGYZŐK.

1) ván

vén.

2) va

ve.

Jegyzetek. a) A' hangzó végű törzsökhöz ugyan hangzón kezdődő rag járulván, a' két hangzó vagy összeolvad és megnyújtatik, mint a' jelentő mód' jelen ideje' egyes második személyében 's a' mult időben; p. o. *ó, ósz, ótt; lö, lösz, lött*; kivétetik *jő, jött*; vagy *v* segédbetűt vesznek közbe, a' törzsök' hangzója egyszersmind megrövidülvén: *o-vunk, ovék, ovand, lövünk, lövénk, lövend*. Mindazáltal az *i* és *ú* végűek, mint *hi, ví; fű, bú*, stb ezen hangzókat hosszan is megtarthatják, p. o. *hivunk* vagy *hívunk, fuvand* vagy *fúvand*.

b) Az *u, ü* a' törzsök' végső tagában, ha rag előtt röviden mondatik is — p. o. *terülhet, huztak, hülék* — rag nélkül többnyire megnyújtatik; így: *terül, vonul, nyújt, húz, üz, hül* stb.

A' cselekvőből még rendesen tehető és mivelhető igék alkottatnak; amazok: *hat, het*, emezek: *tat, tet, at, et* képzők által; p. o. *ad-hat, ad-at; fut-hat, fut-tat* 'stb.

Megjegyeztetik, hogy a' *t*-vel végződő cselekvő igékhez, ha előttök hosszú hangzó áll, csak *at, et* járul; ekkép: *tanít-at, bocsát-at*.

14. §. SZENVEDŐ_IGE.

A' szenvedő a' miveltető igéhez ezen szótágot toldja; *atik*, *etik* vagy *tatik*, *tetik*, p. o. *ad*, *adat*, szenvedő: *adatik*.

Midőn a' szenvedő ige tehetővé lesz, a' *hat*, *het* képzőket nem utól, hanem az *ik* előtt veszi fel, p. o. *adat-hat-ik*.

Ragai és ragasztásának törvényei ugyanazok, mellyek a' cselekvő határozatlan vagyis törzsökös alaké, kivéven a' következő időket, u. m. jelentő mód' jelen, félmult és jövő idejét, a' parancsoló módot, az ohajtó módot; ezeket is pedig csak az egyes számban.

a) JELENTŐ MÓD.

J e l e n I d ő.

MÉLY HANGUAK.

- 1) om.
- 2) ol.
- 3) ik.

MAGAS HANGUAK.

- 1) em.
- 2) el.
- 3) ik.

A' jövő, mint a' jelenvaló.

F é l m u l t I d ő.

- 1) ám.
- 2) ál.
- 3) ék.

- 1) ém.
- 2) él.
- 3) ék.

b) OHAJTÓ MÓD.

- 1) nám.
- 2) nál.
- 3) nél.

- 1) ném.
- 2) nél.
- 3) nél.

c) PARANCSOLÓ MÓD.

1) s-sam.

2) s-sál.

3) s-sék.

1) s-sem.

2) s-sél.

3) s-sék.

Az itt előadott ragokat kivéve, minden egyéb a' cselekvők' ragasztását illető szabályok 's kivételek ide is alkalmazandók. Innen van, hogy a' szenvedő' törzsöke *t*-vel 's rövid szótaggal végződván, a' *t*-j helyett *s*-s-el pótoltatik.

Jegyzet. Midőn a' szenvedés nem nyilván külső ok által hozatik elő, hanem mintegy belsőképen, 's bel okokból származik, vagy látszik származni, és a' szenvedés' okaira nem ügyelve szólunk: a' cselekvő *ódik*, *ődik* képzőt veszen fel. E' szerint valamint hibásan mondanók: a' török *meggyőződött* az orosz által, szintugy hibás volna ellenben így szólani: a' gondolkozó elme meg nem *győzetik* a' halhatatlanságról; amott *meggyőzetett*, itt *meggyőződik* állnak egyedül helyesen. Így mondjuk: *becsapódik* az ajtó, mert úgy látszik, mintha ön erejéből tenné ezen mozgást.

15. §. KÖZÉP IGÉK.

A' közép igék vagy *ik*-esek, p. o. *küzködik*, *vonódik*, *múlik*; vagy *ik*-telenek, mint: *foly*, *jő*, *terem*, *mozog*; — amazok a' szenvedőket követik a' ragasztásban, p. o. *küzköd-öm*, *vonód-ol*, *múl-ék*, *küzködjék*, *vonód-ám* stb; ezek a' cselekvők' határozatlan formáját, p. o. *foly-ok*, *jő-sz*, *terem-jen*, *mozog-nék*.

Jegyzetek. a) Mind a' két rendű közép igék közt vannak, mellyek néha cselekvő értelmet 's így a' hatá-

rozott forma' ragait is felveszik: p. o. *elalussza* idejét, *megüli* lovát, *körülfolyja* a' várost stb.

b) Az *ik*-esek közül azok, mellyek' törzsökéhez az *ik* elmaradhatatlanul kötve van, millyenek: *gondolkodik*, *elmélkedik*, *aluszik* stb, a' szenvedés' ragait változatlanul megtartják, olly mondásokban, hol az *ik*-et a' szokás a' törzsökből kihagyja. Az ige minden egyéb időekben 's módokban is cselekvőleg ragasztatik, mint p. o. *megesz* a' farkas, parancsolólag: *egyen meg* (nem: *egyék meg*) a' farkas stb.

c) Vannak olly közép igék' törzsökei, mellyekben az *ik* az ingadozó divat szerint majd jelen van, majd kihagyatik, millyenek: *omol*, *omlik*; *bomol*, *bomlik*; *romol*, *romlik*; *tündököl*, *tündöklök* 's több effélék, mellyek, minthogy két törzsökűek, ragasztások is kétféle, 's bennök a' zavar az által távoztatik el, ha az *omol*, *bomol*, *romol*, stb a' kétes helyeknél megtartják hangzóikat, midőn az az *ik* előtt kihagyatik, p. o. *omol*, *omlik*, félmultjok: *omlék*, *omolál*, *omola*; *omlám*, *omlál*, *omlék*, stb.

Illyenek még: *tűn*, *tűnik*; *vál*, *válik*; *szűn*, *szűnik*; *tenyész*, *tenyészik*; *enyész*, *enyészik*; *villan*, *villanik*; *robban*, *robbanik*; *úsz*, *úszik*; *mász*, *mászik*; *csúsz*, *csúszik*. Ezek kétképen ragaszthatók.

d) Ezek: *foly*, *rogy*, *hull*, *lép*, *ik*-telenül ragasztassanak. *Múl*, *nyúl*, *hibáz*: cselekvők; *múlik*, *nyúlik*, *hibázik*: közép rendűek.

e) Legtöbb nehezség mutatkozik azon igéknél, mellyek *az*, *ez*, *üz* képzők által származnak; ezekről talán a' következőket lehetne megállapítani:

α) Azon igék, mellyek a' kitett képzők által *ik*-es igékből alkottatnak, rendszerint a' származékban is *ik*-kel toldassanak, p. o. *álmadik*, *álmadozik*. Ide tar-

toznak, mellyek ezen összetett képző által *adoz*, *edez* ugyan *ik*-es igékből lesznek, p. o. *romlik*, *romladozik*; *lomlik*, *lomladozik*; *törik*, *töredezik*; *nyílik*, *nyiladozik*.

β) Melly igék *ik*-telen törzsökből *adoz*, *edez*, *az*, *ez*, *öz* képzőkkel származnak, a' származékban is inkább *ik*-telenek maradjanak, p. o. *marad*, *maradoz*; *szalad*; *szaladoz*; *fúlاد*, *fúlادoz*; *izzad*, *izzadoz*; *ing*, *ingadoz*. *reng*, *rengedez*; *hervad*, *hervadoz*; *szárad*, *száradoz* stb.

γ) Midőn illy igék nevekből képeztetnek, hacsak nem nyilván cselekvő jelentésűek, *ik*-kel toldassanak. Innen ezen névből: *por*, *porol*, *poroz* igék cselekvők, a' *portik*, *porzik* középrendűek; illy különbség van a' *vérez* és *vérzik* között; *virágzik* és *virágoz* (*fel*).

f) Az *ik*-es igékből származott tehető igék is állandóan *ik*-kel toldatnak meg; p. o. *nyug-szik*, *nyug-hat-ik*; *fek-szik*, *fek-het-ik* stb.

16. §. RENDHAGYÓK ÉS HIÁNYOSAK.

Vagyon, van. .

Én vagyok, te vagy, ő van (vagyon), mi vagyunk, ti vagytok, ők vannak (vagynak). Egyéb időit a' *val* és *vel* törzsökből kölcsönözi: *vala*, *volt*, *volna*, *való*, 's ezen igéből: *lesz*, t. i. *legyen*, *lenni* stb.

Nincs, nincsen, nincsenek. Sincs, sincsen, sincsenek.

Megy, megyen, men.

Én megyek, te mégy (mész) ő megy (megyen, mén), mi megyünk, ti mentek, ők mennek. Egyéb időket a' men törzsökből veszen.

Lesz, tesz, vesz, visz, hisz.

Leszek vagy lészek, leszesz vagy lészesz, 's rövidítve: léssz; lesz, leszen vagy léssen. Többes szám: leszünk, lesztek, lesznek. A' vesz és tesz hasonlóképen ragasztatnak. Hiszek, hiszesz, hisz vagy hiszen, stb. Ezen igék inkább hiányosak mint rendhagyók, 's minden rendetlenségek csak abban állana, hogy különböző törzsökből veszik ragasztásaikat. Így a' jelentő mód' jelen ideje vétetik a' fönn kitett törzsökből: lesz, tesz stb; minden egyéb módok 's idők pedig vétetnek ezen puszta gyökökből: le, te, ve, vi, hi; a' fél-múlt: leve, teve, vevé, vive, hivé, vagy az ön névmással megtoldva 's a' potló e-t kihagyva: lön, tön, vön, lönek, tőnek, vőnek. A' régieknél vün és hün is divatban voltak. Mult idő: lett, tett, vett, vitt, hitt. Jövő idő: leend, teend, veend, viend, hiend. Parancsoló: légy, tégy, végy, vígy, hígy. Részesülő: levő, tevő, vevő, vivő, hívő, leendő stb. Innen képeztetik a' tehető ige is: lehet, te-het, ve-het, vi-het, hi-het; valamint a' miveltető is: te-tet vagy tétet, ve-tet vagy vétet, vi-tet, hi-tet, 's a' főnevek: lét, tét, vét vagy vétel, vitel, hit, hitel. Az ohajtó 's a' határtalan mód' ezen megtoldott gyökökből vétet-

nek: *len* (*le-ön*), *ten*, *ven*, *vin*, *hin*; *lenne*, *tenne*, *venne*, *vinne*, *hinne*; *lenni*, *tenni*, *venni*, *vinni*, *hinni*.

Eszik, iszik.

E' két ige az ikes hajlítást követi egészen; a' törzsök mindazáltal ugyanazon változásokat szenved, mellyeket a' most eléadottaké; mondatik tehát: *eszem*, *iszom*, *evém*, *iandik*, *evő*, *ihatik*, *étet* vagy *étet* stb; egyedül a' parancsoló mód' második személye vétetik ki, mellyben a' gyökérbeli *e* és *i* rövidék maradnak: *egyél*, *igyal*; a' mult idő' egyes harmadik személyének pedig szokottabb formája: *evett*, *ivott*.

dik vagy *szik* végűek.

Vannak számos közép igék, mellyekben az *ik* toldalékot *od*, *ud*, *ed*, *üd* helyett *sz*, *osz*, *usz*, *esz*, *üsz* képzők előzik meg; p. o. *öregszik*, *uyúgoszik*, *aluszik*, *vénheszik*, *feküszik* ezek helyett: *öregedik*, *nyugodik* stb. Ezen igék a' *d*-és képzőkkel rendes ragasztásuak; az *sz*-esekkel ellenben a' most előadottakat (*eszik*, *iszik*) követik; p. o. *aluszom*, *aluvám*, *alugyék*, *alunnám*, *alunni*, *aluvó*, *aluva*. Kivétetik a' mult idő' egyes harmadik személye, melly a' *v*-t kilöki, így: *alutt*, *fekütt*; 's a' jövőendő, melly azt ismét megtartja: *aluvandik*, *feküvendő*.

Megjegyeztetik még: a) hogy az illetén igék, ha két tagu gyökérből származnak; a' jelen időt kivévén,

mellyet kétfélekép formálnak: többnyire a' rendes ragasztást követik; p. o. *hidegszik* v. *hidegedik*, *hidegedem*; *vénheszik* v. *vénhedik*, *vénhedjék*, *vénhednék*.

b) Az egytagu gyöke-*ük*, 's a' *haragszik* és *cselekszik* igékben, a' végtagi hangzó többnyire kihagyatik; p. o. *alszik*, *fekvék*, *haragvám*, *cselekvő*.

17. §. IGEHATÁROZÓK.

Ezek közül leginkább azokat jegyezzük fel, mellyek' írásmódja felől kérdés támadhatna.

Ezen kérdésre: *hol?* felel: *fönn* v. *fenn*, *benn*, *künn*, *lenn*.

Jegyzet. Ellenkezőnek látszik ugyan, hogy a' *benn* mint rag egy *n*-nel, külön állva két *n*-nel iratik; de arra látszik hajlani a' nyelv szokás, hogy némely egytagú szavakat nagyobb hatáság végett megnyújtson: a' *benn* szót egyébiránt az is védi, hogy az, a' személyragok előtt is két *n*-nel mondatik: *ben-nem*, *benned*, *benne* stb.

Alúl, *fölül*, *elől* (az *elül* helyett hibás szokásból *elő*l használtatik), *hátsúl*, *kivül*, *belül*, *innen*, *túl*, *itt*, *ott*, *itten*, *ottan*, *sehol* *sehonnan*, *szegnasztét*, *szertesztél*, *messze*, *távul*, *közel* stb.

A' *föl* és *fel* minden származékaiban majd *e*-vel, majd *ö*-vel használtathatik, a' mint azt a' szebb hangzás vagy különböztetés megkívánja; így a' *fenn*, *fönn*, a' *kinn*, *künn* is mind kétképen.

Ezen kérdésre: *hova*, *merre*, *melly felé?* *Ide*, *amoda*, *idebb*, *amodább*, *erre*, *arra*, *messze*, *messzire*, *mindenüvé* (ve) vagy *mindenhova*, *seho-*

va (mindenhová, sehová), *föl* vagy *fel*, *alá*, *le*, stb.

E' kérdésre: *honnan?* *Innen*, *onnan*, *fölül-ről*, *másunnan* vagy *máshonnan*, *messzünnen*, *mindenünnen*.

E' kérdésre: *meddig?* *Addig*, *eddig*, *mindig*, *örökön*, *örökké*, *örökkétig*.

E' kérdésre: *mikor?* *Akkor*, *ekkor*, *most*, *mostan*, *ezentúl*, *aztán*, *hajdan*, *rég*, *régen*, *régente* (*n*), *eleinte* (*n*), *elejénte*, *ifjanta* (*n*), *soha*, *mindenha*, *taval*, *annak utána*, *mindjárt*, *délest*, *estve*, *este*, *éjtszaka*, *éjjel*.

Melly igehatározók *an*, *on*, *en*, *ön*, hangzó után *n*-nel képeztetnek, állandóan egy *n*-nel irassanak: *bátran*, *röviden* stb. Az *úl*, *ül*-lel végződők változtatva hosszak v. rövidek lehetnek: *rosszul* v. *rosszul*; végre *a' szer*, *e-s* gyökérhez kapcsoltatik: *egyszer*, *kétszer*; az *ö*-shez *ször*: *ötször*, *tűbbször*.

Az *an*, *on*, *en*, *ön*, *úl*, *ül* képzőkre *a'* ragoknál tett észrevételek szinte illenek. Innen ámbár mondhatnók: *bátoran*, mégis szokottabb: *bátran*; illyenek: *jól*, ebből: *jóul*; *bőven* stb. *Könnyű*, *szörnyű*, *ifjú*, *szomjú* véghangzójokat el is hagyhatják: *könnyen*, *szörnyen*, *ifjan*, *szomjan* stb.

Az igeék, midőn némelly igehatározókkal összetételnek — mellyek: *meg*, *föl*, *le*, *ki*, *be*, *el* — minden kötjel nélkül kapcsoltatnak; elválasztatnak azonban, ha az igehatározó, az értelem úgy kívánván, hátra tételik.

HARMADIK CZIKKELY.

RÉSZECSKÉK.

18. §. KÖTSZÓK.

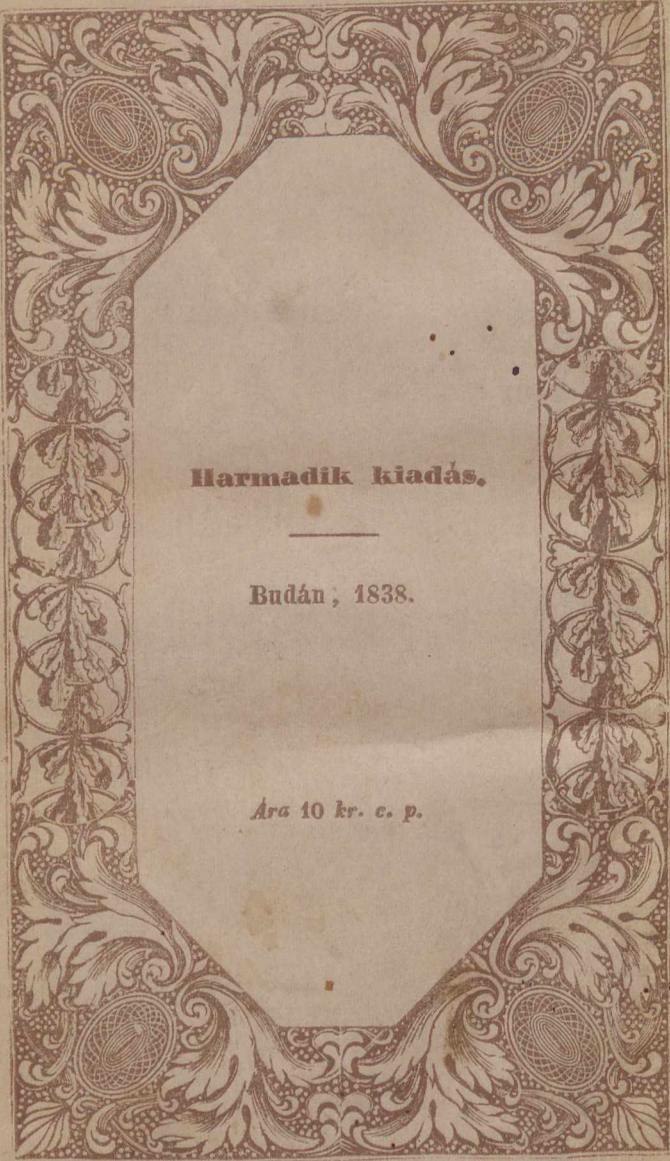
És vagy hiányjellel *'s*, *is*, *meg*, *ismét*; *nem* és *sem* tagadók; *ne* és *se* tiltók. *Akár* vagy *akar*, *mihelytt*, *mihelyestt*, *annál*, *mennél* vagy *minél* stb.

19. §. INDULATSZÓK.

Ah, *oh*, *hah*, *hajh*, *vajh*, *vajmi*, *vajki*, *valljon!* *beh!* *hé*, *hejh*, *no*, *nosza*, *ej*, *ejnye*, *ahha* stb.

T A R T A L O M.

E lőszó az első kiadáshoz	III
E lőszó a' második kiadáshoz	V
E lső SZAKASZ: Helyesírás	7
1 §. Betűk	7
2 §. Tulajdon nevek és idegen szavak	10
3 §. Szótagolás	11
4 §. Írási jelek	12
5 §. Nagy kezdő betűk	13
M ásodik SZAKASZ: Szóragasztás	15
I. Czikkely: Név.	
6 §. Személyragok	15
7 §. Helyragok	18
8 §. Különféle ragok	19
9 §. Független névhatározók	21
10 §. Melléknév	23
11 §. Számnevek	23
12 §. Névmások	23
II. Czikkely: Ige.	
13 §. Cselekvő ige	26
14 §. Szenvedő ige	34
15 §. Közép ige	35
16 §. Rendhagyók és hiányosak	37
17 §. Igehatározók	40
III. Czikkely: Részecskék.	
18 §. Kötszők	42
19 §. Indulatszók	42

Harmadik kiadás.

Budán, 1838.

Ára 10 kr. c. p.

